

מתוך: 'רעש המפולת ודממת הבונים'

:: אסתר אלכסנדר, 'כוח השוויון בכלכלה';
הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 1990

את המחיר הזה - כולל
צמצום בייצור, שכר נמוך,
אבטלה, קפאון, הרס מפעלים
והגברת התלות הכלכלית
- מוכן המיסד הכלכלי
הישראלי לשלם בעד הצלחתו
בהריסתה של מדינת החוחה.

איך אפשר להסביר את
העובדה שבשנות החמישים
מדינת ישראל החדשה [...]
הצליחה לקלוט בשנה מאה
אלף עולים והיום היא מתקשה
בקליטתם של עשרת אלפים?

הרווחה היו אמורים לשלם את מחיר הורדת
האינפלציה, שיפור מאזן התשלומים, הצמיחה
המחודשת וייעול המשק כולו. אך הפלא
ופלא: במקום משק מבריא, נמצא שהאח
התאום של תהליך הריסת מדינת הרווחה הוא
הקפאון הכלכלי; חוסר כל צמיחה, התמוטטות
מפעלים ומשקים, התפוררות תשתית המשק,
כגון הכבישים, שחיקת השכר ואבטלה
הולכת וגוברת. קיבוצים ומושבים ותיקים,
ששנים רבות לא ידעו משהו, קורסים תחת נטל
החובות. מפעלים גדולים וחזקים עוברים, או
עומדים לעבור, אל כונס הנכסים. תהליך זה
מלווה - נכון יותר מנצל - לפיטורי עובדים,
להורדת שכרם של אותם "בני מזל" הממשיכים
לעבוד ולנישול כולם מזכויותיהם: כגון ייצוגם
על ידי ועדים נבחרים, אוהרה מוקדמת לפני
פיטורים ותשלומים מלאים לפנסיה ולפיצויים.
התעשייה העיקרית שהתפתחה במשך שנות
השמונים, בשנות הקפאון המישקי ולמרות
קיפאון זה, היא התעשייה האלקטרונית עתירת
הידע, עליה היתה גאוות המשק כולו, ובצדק.
היום גם תעשייה זו הולכת ונחלשת, בחלקה
הגדול נעלמת ופולטת כוחות מקצועיים רבים,
שמוצאים דרכם, יחד עם הציוד הטכנולוגי
המתוחכם, אל מעבר לים.

תיאוריית 'שני הדגלים' במהדורתה הכלכלית-
חברתית נכשלה כליל. תיאוריה זו אומרת,
כידוע: או שנרים את הדגל הסוציאלי, דגל
מדינת הרווחה, ואזי יסבלו המשק והצמיחה
הכלכלית, או שנרים את דגל הצמיחה והבראת
המשק - ואזי יסבלו הצדק הסוציאלי וזכויות
העובדים. אך במקום שדבר זה יקרה, ברור מן
התמונה בשטח שתהליך הרס מדינת הרווחה
ותהליך ההרס הכלכלי מזינים זה את זה ואינם
צומחים זה על חשבון זה.

כפי שנראה כאן, הצדק החברתי והבראת
המשק בהכרח הולכים יחד במדרון, וכפי

אנו מביאים כאן, בהשמטות מסוימות,
חלקים מן הפרק הראשון בספרה של אסתר
אלכסנדר 'כוח השוויון בכלכלה'. הספר
פורסם ב-1990. חלק גדול מאזהרותיה
ונבואותיה של אלכסנדר הפכו כבר מזמן
למציאות...

בימים אלה עומד הספר לצאת לאור
במהדורה מחודשת.

על מדינת הרווחה הישראלית הוכרזה מלחמה
טוטאלית. בשנים האחרונות אנו עדים לתהליך
כפול העובר על הכלכלה הישראלית: הריסתה
והתפוררותה של מדינת הרווחה הישראלית,
תהליך שהולך יד ביד עם קיפאון משקי מתמשך.
התפוררות זו התבצעה תחילה בהדרגתיות, אך
לאחרונה קיבלה תאוצה מסחררת. שירותי
הרפואה הציבוריים, כולל בתי החולים עצמם,
מתמוטטים, מצב ההשכלה הגבוהה על סף ייאוש,
האוניברסיטאות מאבדות את רמתן הגבוהה ואת
אופיין האוניברסלי, ומה שעוד נותר מהן עומד
להסגר בפני אותם סטודנטים שאין להם יכולת
לשלם; יש פגיעה קשה במוסד הביטוח הלאומי
ובשירותיו, בקצבאות הילדים והזקנה, וכל קיומו
של המוסד במתכונתו הנוכחית הועמד בספק.
צר המקום למנות כאן את כל הלבנים שהמסד
כבר הוציא, ומנסה להוציא, מבניין מדינת
הרווחה הישראלית. לפי שעה, חוסל הנסיון
להטיל אגרת חינוך על תלמידי בתי הספר
ולבטל את הפטורים ממיסוי עבור אלמנות,
נכים, תושבי עיירות פיתוח, עובדי משמרות
ועוד, אך גם לפי הצהרות המסד ניסיונות אלו
ישובו ויעלו, בנוסף לניסיונות אחרים למוטט
סופית את מדינת הרווחה.

הרס זה מתנהל תחת הסיסמא של "הבראת
המשק". הכספים "הנחסכים" מתקציבי

יתר על כן, כיצד זה ייתכן שהמדיניות של הרס מדינת הרווחה, מדיניות שבאה, כביכול, להציל את המשק הישראלי מצרותיו, רחוקה מלהיות מדיניות ישראלית ייחודית שתפורה לפתרון בעיותיו המיוחדות של המשק הישראלי? אין זה סוד שלמשק הישראלי יש בעיות מיוחדות הנובעות ממצבו המיוחד. הן נובעות מן הצורך בתקציב ביטחון גדול, מבידוד גיאוגרפי ופוליטי ומצורך בקליטת עליה ובמיוזג גלויות - בעיות שדורשות פתרונות ומשאבים מיוחדים. עם זאת, מדיניות הגזרות של הרס מדינת הרווחה הנהוגה אצלנו היא מדיניות כלל עולמית, הנקטת כמעט בכל מדינות העולם המערבי המתועש, שלבעיותיהן אין ולא כלום עם בעיותיה של ישראל. זאת ועוד: בדומה לישראל, גם עולם מערבי זה צמח כאשר היה עני, בשנות החמישים, וסובל מקפאון בהיותו עשיר, בשנות השמונים.

הסיבה לשוני הגדול בין המגמות ומצב המשק אינה נעוצה במשאבים העומדים לרשות המשק, אלא במדיניות הכלכלית של הממשלה. האמצעי שבעזרתו מתנהל הרס מדינת הרווחה בישראל, כמו בעולם כולו, הוא מדיניות כלכלית מסויימת מאד של הממשלה. מדיניות זו נקראת בשמות שונים כמו, למשל, 'מדיניות אנטי-אינפלציונית'. היא תמיד "לוחמת" באינפלציה, בלי קשר לשאלה אם יש או אין אינפלציה במשק; כאשר יש אינפלציה היא לוחמת באינפלציה, כאשר אין אינפלציה היא לוחמת כדי שלא תהיה אינפלציה. יש או אין אינפלציה, מדיניות זו תמיד שווה. היא נקראת גם בשם "צעדי גזרות". היא נקראת גם מדיניות ל"הבראת המשק", למרות שהיא אף פעם אינה מבריאה אותו. הישגיה (אם פה ושם יש כאלו) בנושא האינפלציה ומאזן התשלומים הם הישגים זמניים ובלתי משמעותיים, והיא לעולם אינה מצליחה להביא את המשק לצמיחה בלתי אינפלציונית, שהיא פירושו ותוכנו האמיתי של המונח "הבראת המשק".

מדיניות "הבראת המשק" - את המשק אינה מבריאה אך לעומת זאת יש לה התכונה המעניינת של תנועה סיבובית, והיא משחזרת את עצמה כל יום שני וחמישי במקום להוציא את המשק למרחב, היא גורמת ל"צורך" לחזור על עצמה שוב ושוב כ"פתרון", לאחר שהכניסה את המשק מחדש לבוץ בכל הזדמנות והזדמנות שניתנה לה. יש עניין פסיכולוגי בתופעה שבכל הזדמנות כזאת מדיניות זו נקראת גם בשם "התכנית הכלכלית החדשה". שם נוסף למדיניות כלכלית זו הוא מדיניות "לשינוי מבנה המשק", ושם זה הוא אולי הקרוב ביותר

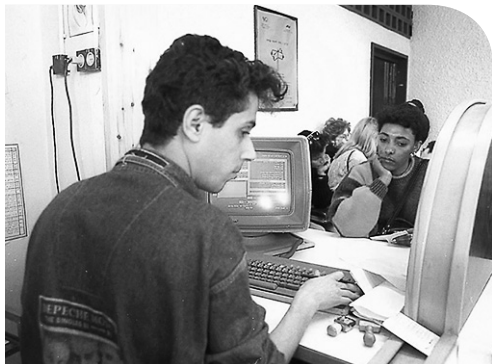
שגם נסיוננו בעבר הראה, גם בעליה. אין זה נכון שהעלאת מדינת הרווחה והשכר ההוגן לקרבן על מזבח "טובת" המשק אכן מבריאה את המשק. אין זה נכון שהרס מדינת הרווחה וחסול קיומו ההוגן (ובזמן הקרוב ביותר אולי עצם מחייתו האלמנטרית) של העובד הוא "מחיר", כביכול, שעל העם העובד בישראל לשלם אם ברצונו בצמיחה משקית, בעצמאות כלכלית, ביציבות מחירים ובעליה ברמת החיים בעתיד. לפי העובדות בשטח, לפי קריאת המפה הכלכלית-חברתית, שמצטיירת במציאות, מה שנכון הוא, שהמחיר הוא הבראת המשק עצמו, חזקה, צמיחתה ועצמאותה של הכלכלה הישראלית. את המחיר הזה - כולל צמצום בייצור, שכר נמוך, אבטלה, קפאון, הרס מפעלים והגברת התלות הכלכלית - מוכן המיסד הכלכלי הישראלי לשלם בעד הצלחתו בהריסתה של מדינת הרווחה. הוא מוכן לשלם זאת למען ביטולן והחלשתן של הרפואה הציבורית, של מערכת הרווחה ושל העיקרון לפיו השכלה מגיעה לכל, בכל הרמות, לפי הכשרון האישי בלבד; הוא מוכן לשלם זאת בעד ביטול זכויות עובדים בכלל וזכותם לשכר הוגן בפרט. הוא מוכן לשלם זאת למען כינונה של חברה בלתי שוויונית בישראל.

איך אפשר להסביר את העובדה שבשנות החמישים מדינת ישראל החדשה, העניה והבלתי מאורגנת, שזה עתה יצאה ממלחמתה הקשה ביותר, שעלתה בקרבנות גדולים לאין שעור משעלו כל מלחמותיה הבאות; מדינת ישראל שהיתה בעלת רמת טכנולוגיה נמוכה בהרבה, שהייתה עניה בהרבה בהון, בכוח אדם מיומן ובאוכלוסיה ממדינת ישראל בשנות השמונים, הצליחה לקלוט בשנה מאה אלף עולים והיום היא מתקשה בקליטתם של עשרת אלפים? איך ייתכן שאותה מדינת ישראל חדשה-קטנה, עניה ומפגרת - הצליחה לצמוח בשעור חסר תקדים כמעט, בדומה ליפן, של 10% בממוצע לשנה? בשני העשורים הראשונים עלו השכר, הרווחה ורמת החיים של העובדים ביחד עם עליית כוחו הכלכלי של המשק הישראלי, ולא זה על חשבון זה. אפילו אינפלציה לא הופיעה בתקופה ההיא ולא היה "צורך" ב"גזרות" לשם כך, וגם באבטלה לא היה צורך כדי "לשנות את מבנה המשק" מפרדסנות וטקסטילים למשק של ייצור וייצוא מצרי טכנולוגיה גבוהה, בזמן שבמדינת ישראל העשירה של שנות השמונים האינפלציה הרקיעה שחקים ללא כל צמיחה והאבטלה מגיעה לממדים בלתי נסבלים. איך כל זה ייתכן?

בשני העשורים הראשונים עלו השכר, הרווחה ורמת החיים של העובדים ביחד עם עליית כוחו הכלכלי של המשק הישראלי, ולא זה על חשבון זה.

קצה הקרחון

דברי חיכ יאיר צבן (מפ"ם) שסיכם את ההשפעות של עבודה זרה על המשק הישראלי בנקודות הבאות: (1) כניסת מהגרי עבודה מחו"ל מביאה לתחרות והורדת שכר של ישראלים, בעיקר לבעלי שכר נמוך; (2) זמינות של עבודה זולה גורמת לפיגור טכנולוגי ולירידה בפרודוקטיביות; (3) כניסת חברות כוח אדם פרטיות למשק הישראלי תגרום להרס שירות התעסוקה; (4) כניסת מהגרי עבודה מחו"ל תביא לייצוא כסף דרך המשלוחים הכספיים; (5) התהוות של שכונות מהגרים שיחייבו את המדינה להתמודד עם אספקת שירותים וצרכים למיניהם. כל זה נאמר כבר ב-1988 (דבה"כ 25.1.88, עמ' 1566)

מאפייניו של המימסד הכלכלי הישראלי הם: הוא מרוכז מאד, הוא בעל כוח רב והוא חותך את כל המפלגות, במיוחד דרך שתי המפלגות הגדולות.

כל עוד תנועת העבודה מקבלת את הטענות שעליית שכר היא אינפלציונית ומסכנת גם את מקומות העבודה, אין לתנועת העבודה מה לחפש כיישות נפרדת על הבמה הפוליטית.

הוא בעל כוח רב והוא חותך את כל המפלגות, במיוחד דרך שתי המפלגות הגדולות. מסיבה אחרונה זו מתאימה כל כך ממשלת האחדות הלאומית לבצע את המדיניות המוניטריסטית בצורה המושלמת ביותר, ולכן היא גם שורדת, ולדעתי גם תשרוד. אחדות הדעים בהשקפות החברתיות והכלכליות של שתי המפלגות הגדולות גוברת על המתחים הפנימיים ועל הסתירות הפנימיות שיש בממשלה בנושאים אחרים.

כל ממשלה חייבת להישען על שיכבה חברתית מסוימת שמאפשרת לה את השליטה. הקונצרנים, המונופולים, הבנקים ובעליהם אינם כל הממסד הכלכלי-חברתי עליו נשענת הממשלה במלאכת השליטה שלה, אך הם עומדים במרכזו.

למסד זה יש נספחים באקדמיה: פרופסורים לכלכלה, שמספקים את הבסיס התיאורטי למדיניות הכלכלית המוניטריסטית. יש לו נספחים בכלי התקשורת, בעיקר בעליה של העתונות הכתובה והפרשנים הכלכליים שלה, העושים פופולריזציה לתיאוריות הכלכליות של הפרופסורים לכלכלה. הם חוזרים השכם והערב על נוסחאות פשטניות ובלתי מוכחות, חסרות בסיס גם בתיאוריה וגם במציאות, כגון: "העליה בשכר גורמת לאינפלציה"; "העליה בשכר גורמת לאבטלה"; "הקטנת הממשלה הגדולה היא ערובה ליעילות המשק ולצמיחתו" ו-"הקיצוצים בתקציב המדינה דרושים ליציבות המשק ולשיפור מאזן התשלומים". הם לא מוטרדים כלל מן המציאות ההפוכה.

כל עוד אין תשובה בפי תנועת העבודה לטענה ששכר נמוך ואבטלה הם "טובים למשק", עד שהיא לא תוכל להראות, על בסיס תיאורטי איתן, את ההיפך מזה, כלומר, ששכר נמוך ואבטלה הם רע למשק ודווקא עליה בשכר ועליה בתעסוקה הן אלה שמבריאות את המשק, עד אז אין לה תקומה. כל עוד תנועת העבודה מקבלת את הטענות שעליית שכר היא אינפלציונית ומסכנת גם את מקומות העבודה, אין לתנועת העבודה מה לחפש כיישות נפרדת על הבמה הפוליטית.

העליה בשכר, היא שלוחמת גם באינפלציה וגם באבטלה, בשתייהן גם יחד. רק אם היא תוכל להראות שהאינטרסים הייחודיים של העובדים השכירים הם גם אינטרס המשק כולו, ששני האינטרסים האלה הם זהים ואינם ניתנים להפרדה, רק אז תקום תנועת העבודה מחולשתה ותהיה מסוגלת למלא את תפקידה.

[עמ' 20-17, 21, 25, 45]

לאופייה האמיתי של מדיניות כלכלית זו: היא אינה נלחמת באינפלציה, היא אינה מבריאה את המשק, היא לעולם אינה חדשה, אך היא כן משנה את מבנה המשק, או נכון יותר את מבנה החברה באמצעות השינויים שהיא מחוללת במבנה המשק. אין ספק שהרס מדינת הרווחה לא ייתכן ללא שינוי במבנה המשק, כאשר פירושו של זה הוא לעבור ממשק טכנולוגי מפותח למשק ידני מפגר. אין זה "ייעול" על ידי הגדלת משקלו של הסקטור הפרטי, כפי שרוצים שנאמין.

מדיניות זו איננה אלא מדיניות כלכלית מוניטריסטית, או, אם תרצו, היא המוניטריזם בכבודו ובעצמו. מדיניות זו מבוססת על שלושה צעדי גזרות עיקריים, והם:

א. הורדת שכר

ב. שער רבית גבוה.

ג. קיצוצים בתקציב המדינה. [בשנים האחרונות, ציינה אלכסנדר עוד שני מרכיבים התופסים חלק קבוע במדיניות השמרנית הזו: גלובליזציה, והפרטה. ראו 'חברה', גליונות 14-10]

בכל זמן ובכל מקום, כאשר ממשלה מיישמת את שלושת הצעדים האלה, המשק נכנס לקפאון תוך זמן קצר ביותר ומדינת הרווחה מתחילה להתפורר. כאשר הוא נכנס לקפאון עם אינפלציה קוראים לתופעה סטגנפליציה. בתנאים מסוימים שלושת הצעדים אכן גורמים לסטגנפליציה, ובכל מקרה הם גורמים בעת ובעונה אחת לקיפאון משקי ולהידרדרות מרבית שרותי החברה והרווחה.

כאשר שאלנו לעיל לשם מה ממשלה תנהיג מדיניות כזו, הסברנו רק מה שמדיניות מוניטריסטית אינה יכולה להשיג. יש דבר שהיא כן מסוגלת לעשות: היא מסוגלת לחלק מחדש את ההכנסות במשק. באופן עובדתי היא מחלקת מחדש את ההכנסות במשק בצורה גרסיבית: היא מעבירה הכנסות מן העובדים השכירים אל אלה שהכנסתם אינה משכר - מן העני אל העשיר. לתהליך זה של חלוקת הכנסה גרסיבית, בלתי צודקת ומזיקה, אנו עדים זה שנים רבות. זה הדבר היחיד שהמדיניות הכלכלית המוניטריסטית מסוגלת לבצע ומבצעת בפועל, ולמטרה זו, למטרה זו בלבד, היא ניצרה. למען תהליך זה של חלוקת הכנסות גרסיבית, בלתי שוויונית, מוכן הממסד הכלכלי הישראלי לשלם את המחיר היקר של הקפאון המשקי. הוא מוכן לשלם זאת כדי להקים ולבסס בישראל חברה מקוטבת, בלתי שוויונית, אך רווחית מאד עבור ממסד זה.

הממסד הכלכלי הישראלי הוא מרוכז מאד,